

Dynamisch Perspectief

redactioneel

HOGE PRIJS

Het woord antibioticum komt uit het Grieks. Het etymologisch woordenboek beschrijft: gr. *anti* [tegen] + *bios* [leven]. Biologisch-dynamische boeren willen natuurlijk het liefst geen 'tegen-leven' gebruiken. Het draait in de BD immers om het samenspel van alles wat leeft. Het bedrijf zelf is een levend wezen; iets dat Tineke van den Berg in 'BD-Juwelen' prachtig beschrijft.

Anne Koekkoek werkt al jaren gegarandeerd antibioticavrij. Het is ondertussen overduidelijk dat de toenemende resistentie van bacteriën een serieus gevaar vormt voor de volksgezondheid. Overduidelijk is ook dat het probleem veroorzaakt is door excessief antibioticagebruik in de veehouderij. We mogen dus met zijn allen trots zijn op boeren als Anne.

Daarom vind ik het zo zuur dat hij en zijn collega's beloofd worden met een melkprijs waarmee ze net – of net niet – hun schulden bij de bank kunnen afbetalen. Hoeveel miljoenen euro's moeten er wel niet worden uitgegeven om het probleem van de resistente antibiotica aan te pakken? Die torenhoge maatschappelijke kosten zien we niet terug in de gangbare prijzen. En dan denken mensen dus dat die BD-melk zo duur is ...

Ellen Winkel, hoofdredacteur,
ellen@schrijfwinkel.nl

03	Dynamisch Portret: De Harmannahoeve
08	Winterconferentie 2012
09	BD-ervaar-leer-en-beleefdag
10	75 jaar BD-Vereniging: feest mee!
11	Update BD-Jong
12	BD-Jong: Het ideale boerenbedrijf van Karin Stolk
14	Landbouwcurcus 2.0 - Vijfde voordracht
15	Jaarverslag BD-Vereniging 2011
20	In memoriam: Maria Thun
21	Naar een antibioticavrije veehouderij
24	Hoe de bakker zijn brood bakt
28	Perspectief
32	Agenda
34	Colofon en Leden-service
35	BD juwelen

BD-boeren lopen voorop

21 Op weg naar een antibioticavrije veehouderij

BOERgondisch feestmaal

10 Feest mee met ons 75-jarig jubileum

De kunst van broodbakken

24 Vier bakkers over hun vak

D Y N A M I S C H P O R T R E T

De Harmannahoeve 'Het zit helemaal scheef met de melkprijs'

Anne Koekkoek moest en zou boer worden, al had hij geen land, geen melkquotum en geen rijke suikeroom. Zeg hem niet dat iets niet kan. Sinds 23 jaar boert hij samen met zijn vrouw Anneke op de Harmannahoeve. Hij werkt gegarandeerd antibioticavrij en strijdt voor koeien met hoorns en een goede melkprijs. *Tekst en foto's: Andries Palmboom*

Anne Koekkoek bracht in zijn jeugd de vakanties door op een camping in Friesland. Altijd was hij te vinden op de boerderij aan de overkant van de weg. Op de eerste vakantiedag namen zijn ouders in de loop van de ochtend vanuit Anna Paulowna (NH) de auto, maar Anne stapte als 12-jarig jongetje al 's morgens om vijf uur op de fiets en reed in zijn eentje de Afsluitdijk over. Zo kon hij misschien nog net het laatste stukje van het melken meemaken ...

Anne moest en zou dus boer worden, al was zijn vader gewoon gymleeraar. Op Warmonderhof was hij in 1978 met 16 jaar de jongste leerling. Hij ontmoette er zijn latere vrouw Anneke Hoekstra, die net zo min uit een boerenest kwam. Na Warmonderhof stond hun doel vast: een melkveebedrijf. Aan de koffietafel vertellen ze in geuren en kleuren over net geredde afzet, over stalbouw met op het nippertje een vergunning en over kwark maken in een nog onbetegelde ruimte.

Vanillevla

Anne: "Nog zonder bedrijf kochten we in 1986 alvast een paar koeien, die we lieten weiden op gehuurd land. In die tijd speelde het melkplasprobleem. Door wetgeving moest de melkproductie geremd worden en er werden productiequota voor melk ingesteld. Zonder eigen land kwamen wij niet in aanmerking voor een melkquotum, dus voor ons geen vergunning om te melken."

Dat maakte jullie kansloos?

"Nee, want huisproductie van vanillevla bleek niet onder het quotum

te vallen, dus daar lag onze kans. In de keuken van een zorginstelling, de 'Michaelshoeve' in Brummen, heeft Anneke toen een tijdje vanillevla gemaakt en ik bracht het rond. Dit was noodgedwongen niet-biologisch, maar bij supermarkten in de buurt hadden we er afzet voor. Toen kreeg ik een ernstig auto-ongeluk. Hoe moest dat verder? In het ziekenhuis ontmoette ik bij toeval een buurman met te weinig melkquotum en een halfege stal. Hij wilde onze koeien wel onderbrengen. Aan mijn bed sloten we de deal. Toen konden we groeien. Zelfs de Aldi nam onze vanillevla af!"

Maar de buurman ging emigreren en Anne en Anneke hadden nog geen eigen bedrijf.

Anneke: "Toen kregen we een telefoontje. Of we niet in Friesland een boerderij wilden pachten? De eigenaar, een rijke excentriek uit de Randstad, wilde er graag een biologische boer op, maar op voorwaarde dat de overname tot stand kwam zonder dat we de boerderij hadden bekeken. *Take-it-or-leave-it*. We hebben het risico genomen en nu zitten we hier alweer 23 jaar."

Rust in de kudde

Vlak na de afgeblazen Elfstedentocht hebben dooi en striemende regenbuien van het erf een natte, modderige bedoening gemaakt. Maar een dapper winterzonnetje kondigt het voorjaar al aan. De lage zon schijnt diep de ruime open stal binnen, die simpelweg bestaat uit spanten met een dak erop. Anne bouwde er vooral zelf aan met tweede-

hands materialen, zodat de investering binnen de perken bleef.

Er heerst rust in de kudde. Met hekken is een ruimte van ongeveer veertig vierkante meter afgescheiden, waarin de stier en een tochtige koe zich met elkaar amuseren. Geen heftige taferelen, maar genoeglijk minnekozen en bij tijd en wijle een bespringing.

De stal ligt op een verhoging. Als je erin staat kun je rechtstreeks het weidse Friese land in kijken. Middenin de stal ligt de melkput er al even open bij. Tijdens de afgelopen vorstperiode gebeurde het melken bij min tien, maar dankzij een slim systeem met straalkachtjes en tempex-afdekking bevroren de melkleidingen niet.

Anne: "Beschutting tegen kou en wind speelt voor koeien geen rol. Als koeien de keuze hebben, kiezen ze voor buiten. Voordeel van deze stal is dat ik buitenom kan voeren, zodat er in de stal geen ruimte verloren gaat aan een voergang. Zo hebben de koeien extra ruimte en die hebben ze nodig vanwege hun hoorns. In mijn kudde komt weinig agressie voor, dus ook weinig stoetschade aan uiers. Ik houd de koeien langer aan dan gemiddeld. Daardoor zijn er weinig wisselingen en is er een stabiele rangorde. En als er strubbelingen zijn, dan ligt dat meestal aan mijzelf omdat ik niet alert was op verschuivingen in de rangorde. Want het is mijn rol als boer om de koeien als kudde te benaderen. Zou ik de koeien als individu benaderen, dan zou ik me eerder storen aan een individuele, opstandige koe en er dan vanaf willen."

Koeien hebben hoorns

Het toestaan van hoornloos gefokte koeien komt vanzelfsprekend ter sprake. In de discussie hierover was het immers Anne, die als eerste fel van zich liet horen (zie DP 2010-2 en -4). Hij vindt dat de Demeter Voorwaarden Commissie een fout begaan heeft door het houden van hoornloos gefokte koeien toe te staan. Het meeste stoort hij zich eraan dat er niet van tevoren is overlegd met de Demeter-boeren. "Er is onvoldoende gekeken naar de praktijk. Men heeft de toestemming op formele gronden gegeven." Volgens Anne heeft de wens voor hoornloos gefokte koeien puur te maken met ontoereikende stalsystemen: "De inrichting van de leefruimte in combinatie met het optreden van de boer als kuddebegeleider bepaalt immers het gedrag. De omgeving kan leiden tot gewenst gedrag, maar ook tot ongewenst gedrag. Het is net als met mensen. Ik bedoel: ik las een boek* over de soldaten die zich in de AbuGraib-gevangenis te buiten gingen aan vernederingen en martelingen. Het is misschien een te heftige vergelijking, maar ik las daarin dat hun ongewenste gedrag aantoonbaar voortkwam uit de conditionering door hun omgeving."

Anneke zet de argumentatie nog op een andere manier kracht bij. Ze haalt een Afrikaanse prent van de muur, waarop koeien archetypisch staan afgebeeld. "Als je de hoorns zou weglaten herken je er toch geen koeien meer in? Dan gaan ze eruitzien als varkens, ofzo!"

En dan nog een anekdote over deze kwestie: Anne had ooit een gangbare boer op bezoek. Tussen de koeien in de stal betoogde Anne hoe

weinig last hij had van stootschade, ondanks de hoorns. Maar het was deze boer niet eens opgevallen, dat de koeien hoorns hadden!

Waddenhoeve kwark

Een deel van de oude boerderij is omgebouwd tot een kleine zuivel-fabriek. Ook hier een toonbeeld van low-budget investeringen, maar effectief. De karmachine werd in een naburig dorp van de sloop gered, opgeknapt en nu draait hij alweer jarenlang feilloos. Een stapel Blokker-wasmanden staat klaar om gebruikt te worden om de kwark erin te laten uitlekken – een huiselijk tafereel.

Anneke verwerkt de helft van de eigen melk tot kwark, karnemelk, slagroom, crème fraîche, melk en yoghurt onder het merk Waddenhoeve. In de bosvruchten- en duindoornyoghurt zitten vruchten uit de waddenregio. De rest van de melk gaat naar Eko Holland Melk op Maat, de coöperatie van biologische melkveehouders.

Anne: "De Waddenhoeve producten zijn via de groothandels door heel Nederland te koop in natuurvoedingswinkels. Daar is helaas een prijsenslag aan de gang, die wij als kleine ambachtelijke Demeter-producent natuurlijk nooit kunnen winnen van de gangbare boeren die er een beetje Demeter-zuivel bij doen."

Anne en Anneke zijn blij, dat hun melk niet naar de fabriek gaat. Anne: "Het zit helemaal scheef met de biologische en biologisch-dynamische melkprijs. De markt wordt beheerst door de grote jongens. Daar spelen handelsbelangen en monopolievorming. De laagste prijs

wordt afgedwongen in plaats van de best mogelijke kwaliteit. Voor zo'n lage prijs is Demeter-melk kwaliteit eigenlijk onmogelijk. Zolang concurrentie de prijs bepaalt en niet ketenbrede samenwerking – zolang zie ik geen ontwikkeling. Demeter zou normen moeten opstellen voor de melkprijs, die door de hele biologisch-dynamische handelsketen gehandhaafd worden. Ik stel mij daar het Max Havelaar/Fairtrade-systeem bij voor. Kan Stichting Demeter geen rol gaan spelen in het certificeren van de Demeter-handelsketen, tot de winkels aan toe?" Voor Anne is dit geen nieuw terrein. Hij was immers de voortrekker om de Coöperatie Hermes op te richten. De ongeveer veertig Demeter-melkveehouders wilden hun krachten bundelen om met de handel tot afspraken te komen voor een eerlijke Demeter-melkprijs (zie DP 2010-2). "Met het voorlopige bestuur zijn we in 2010 intensief gesprekken gaan voeren met de Demeter-zuivelhandelaren. Dat was het voortraject voor de oprichting. Maar er was bij de uiteindelijke oprichtingsvergadering zo weinig animo van collega-melkveehouders, dat ik te weinig draagvlak voelde om ermee door te gaan. Coöperatie Hermes is toen helaas niet opgericht. Dat is jammer, want ik blijf vinden, dat de koppeling met de gangbare melkprijs moet worden vervangen door een Demeter-eigen afspraken-systeem. Schrijf daar maar eens een artikel over!"

Enigszins bitter: "Bovendien zwichten handelaars en winkeliers veelal voor lage prijzen. Met een beetje meer bewustzijn voor wat BD op de boerderij betekent, zouden zij er ongetwijfeld voor gaan om de nadruk

op voorlichting te leggen. Consumentenvoorlichting, dáár komt het op aan." Dat laatste klinkt dan toch als een hoopvolle oproep.

Antibioticavrij

BD-veeouders streven ernaar geen antibiotica te gebruiken. Het wordt echter in geval van uierontstekingen toegestaan als noodmaatregel (zie ook pag 21) Melk van een koe met een uierontsteking zorgt voor besmetting van de hele inhoud van de melktank en moet dus worden weggegooid. Een verliespost.

Jij werkt als een van de weinigen antibioticavrij?

Anne: "Ja, dat gaat eigenlijk probleemloos. Ik vertrouw op het zelfgezevende vermogen van de koe. Soms vraagt dat om wat extra geduld. Mijn ervaring is, dat een ontstoken speen meestal binnen een paar dagen genezen is. Zo niet, dan zet ik dat kwartier – die speen – droog. Veel verlies levert dat niet op, want een 'driespeen' geeft maar tien procent minder melk dan een gezonde 'vierspeen'. Meestal geeft zo'n koe het volgende seizoen weer volop melk uit alle spenen. Omdat ik mijn koeien langer aanhoud en omdat ik kijk naar de totale melkgift gedurende de levensduur, geeft zo'n ontstoken speen maar een klein rimpeltje in de totale melkgift. Mijn kudde is vitaal en robuust, mede doordat ik de balans tussen ruwvoer (hooi) en energierijk voer scherp in de gaten houd. Ik voer ze beperkt energierijk voer, want mijn koeien hoeven geen topprestatie te leveren, als ze maar lang gezond blijven. Er komt dan ook bijna geen uierontsteking voor. Bij metingen heeft mijn

melk altijd een laag celgetal. Het is mij opgevallen, dat hoe langer de kudde antibioticavrij is, hoe makkelijker het wordt. Dat hoor ik ook van collega's. Antibioticum doodt namelijk niet alleen de slechte bacteriën, maar ook de goede, zodat het natuurlijk evenwicht verstoord raakt."

Fokbeleid

Het klinkt het hele gesprek door: het gaat niet om maximale productie, maar om koeien die optimaal functioneren en lang gezond blijven. Daarop is dan ook het fokbeleid gericht. Het valt op, dat er in de kudde meerdere rassen door elkaar lopen: Brown Swiss, Zweeds Rood, Fleckvieh, Fries Hollands en Holsteins. Dat lijkt een rommeltje vanuit een idee van uniformiteit, maar er ligt een consequente zienswijze aan ten grondslag, die berust op het vakmanschap dat Anne in vele jaren heeft opgebouwd. Vraag Anne naar zijn fokbeleid en hij praat je de oren van het hoofd!

De koeien die bewezen hebben oud te kunnen worden, leveren de stieren voor de eigen fokkerij. Een gezonde koe mag tot wel zestien jaar de familie Koekkoek vergezellen. Zo wordt ook een woeste stier onderdeel van de familie. Daar lijkt het tenminste op, als je ziet – zie foto – hoe Anne en stier vol vertrouwen met elkaar omgaan.

Anne: "Maar wel met een hek er tussen, want een stier blijft een stier!"

* Anne's exemplaar van 'Het Lucifer Effect' ligt inmiddels op mijn leestafel. Ik moest het lenen...

Harmannahoeve
Anne Koekkoek & Anneke Hoekstra
Ieslumbuorren 1
8862 CA Harlingen
T + F: 0517 414 071
waddenhoeve@live.nl
60 koeien, 35 stuks jongvee en 1 fokstier op 59 ha
Melkverwerking, huisverkoop en vleespakketten

De Harmannahoeve houdt een interessante website bij, www.waddenhoeve.nl, met verwijzingen naar vakinhoudelijke artikelen, zoals:

- Jurjen Groeneveld heeft van een aantal koeien de afstamming in beeld gebracht in een mooie presentatie met veel koeienfoto's.
- Marije Klaver heeft als student aan de Landbouwuniversiteit Wageningen een essay geschreven over het onthoornen van koeien en de gevolgen daarvan voor de koe, de boer en de melk kwaliteit.